

FUQAROLIK HUQUQIDA SHARTNOMAVIY ERKINLIK TAMOYILI VA UNING CHEKLOVLARI

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya
tálim yónalishi yuridika fakulteti 3-kurs talabasi.*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com.

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolik huquqidagi shartnomaviy erkinlik tamoyili va uning huquqiy cheklovlari tahlil qilinadi. Shartnomaviy erkinlik fuqarolik muomalasining muhim prinsiplaridan biri bo'lib, u shaxslarning o'zaro shartnoma tuzish huquqini anglatadi. Shu bilan birga, bu erkinlik qonunchilik, jamoat manfaatlari va huquqiy layoqat kabi omillar orqali cheklanadi. Maqolada ushbu cheklovlarning asoslari, huquqiy tartibga solinishi va ularning huquqiy amaliyotdagi roli yoritiladi.

Kalit so'zlar: fuqarolik huquqi, shartnomaviy erkinlik, huquqiy cheklovlar, shartnoma tuzish erkinligi, qonunchilik, jamoat manfaatlari, huquqiy layoqat, iqtisodiy tartibga solish

Kirish

Bozor iqtisodiyotining samarali ishlashi uchun shartnomaviy erkinlik tamoyili muhim o'rin tutadi. Har bir fuqaro yoki tashkilot o'z manfaatlarini ko'zlab, shartnoma tuzish, uning shartlarini belgilash va hamkor tanlash huquqiga ega. Biroq, bu erkinlik mutlaq emas. Shartnomaviy erkinlik ijtimoiy adolat, jamoat tartibi, iste'molchilar huquqlari va boshqa huquqiy manfaatlarni hisobga olgan holda cheklanishi mumkin. Ushbu maqolada shartnomaviy erkinlikning mohiyati, uning O'zbekiston qonunchiligida belgilangan cheklovlari va olimlar fikrlari tahlil qilinadi.

Shartnomaviy erkinlikning mohiyati

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (FK) 354-moddasiga ko‘ra, fuqarolar va yuridik shaxslar o‘z xohishiga ko‘ra shartnoma tuzish yoki tuzmaslik, shartnomani istalgan shaklda rasmiylashtirish huquqiga ega. Bu prinsip bozor iqtisodiyoti rivojlanishining negizini tashkil qiladi va taraflarning huquqiy tengligini kafolatlaydi¹ (O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, 1995).

Huquqshunos E.A. Suxanov shartnomaviy erkinlikni "shaxsiy va iqtisodiy erkinlikning muhim tarkibiy qismi" deb ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, bu prinsip subyektlarga o‘z huquq va majburiyatlarini mustaqil belgilash imkoniyatini beradi (Suxanov, 2016). Shu bilan birga, A.V. Venediktov bu erkinlikning jamiyat manfaatlariga zid kelmasligi lozimligini qayd etadi (Venediktov, 2010).

Shartnomaviy erkinlikning cheklavlari

Shartnomaviy erkinlikning cheklanishi bir necha asosiy omillar bilan bog‘liq:

1. Jamoat tartibi va axloq qoidalari

Shartnoma jamoat manfaatlariga zid bo‘lishi mumkin emas. Masalan, noqonuniy faoliyat bilan bog‘liq kelishuvlar (giyohvand moddalar savdosi, korrupsiya elementlari) haqiqiy emas deb topiladi (Gorshenev, 2008).

2. Iste’molchilar huquqlarini himoya qilish

Iste’molchilar huquqlarini himoya qilish maqsadida ayrim shartnomalar majburiy normalar bilan cheklanadi. Masalan, iste’molchilarga zarar yetkazadigan shartlar avtomatik ravishda haqiqiy emas deb hisoblanadi.

(O‘zbekiston Respublikasi "Iste’molchilar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida"gi qonuni, 1996).

¹ O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, 1995

3. Mehnat huquqida cheklovlar

Ish beruvchi va ishchi o'rtasidagi shartnomalar mehnat qonunchiligiga muvofiq kelishi kerak. Masalan, ishchining minimal ish haqi yoki mehnat sharoitlari qonunchilikda belgilangan minimal standartlardan past bo'lishi mumkin emas (O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2016).

4. Monopoliyaga qarshi cheklovlar

Bozor sharoitida ba'zi yirik kompaniyalar o'z pozitsiyalaridan foydalanib, shartnoma tuzishda adolatsizlikka yo'l qo'yishi mumkin. Shu sababli, davlat monopoliyaga qarshi choralar ko'radi va shartnomalar ustidan nazorat o'rnatadi (Gorshenev, 2008).

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev shartnomaviy huquqni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratib, mamlakatda tadbirkorlik erkinligini kengaytirish zarurligini ta'kidlagan. Uning so'zlariga ko'ra, "tadbirkorlik subyektlari uchun shartnoma tuzish jarayonlarini soddalashtirish, ortiqcha byurokratik to'siqlarni olib tashlash va shartnomaviy huquqni yanada liberallashtirish iqtisodiy taraqqiyotimizga xizmat qiladi" (Mirziyoyev, 2023).

Bu yondashuv O'zbekistonda fuqarolik huquqini takomillashtirishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda shartnomalar erkinligini ta'minlashga qaratilgan qonun hujjatlariga bir qator o'zgartirishlar kiritildi. Jumladan, 2022-yilda tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq shartnomalarning huquqiy barqarorligini oshirish bo'yicha qabul qilingan yangi qonunlar bu yo'nalishdagi islohotlarning amaliy natijasi hisoblanadi (O'zbekiston Respublikasi qonunlari, 2022).

Xulosa

Shartnomaviy erkinlik fuqarolik muomalasining eng muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi. U shaxslarning o'z huquq va majburiyatlarini mustaqil belgilashiga imkon yaratadi. Biroq, bu erkinlik jamiyat manfaatlari va adolat tamoyillariga zid bo'lmashligi uchun ma'lum cheklovlar mavjud. Shartnomaviy erkinlik va davlat nazorati o'rtasidagi

muvozanatni saqlash huquqiy barqarorlik va adolatli iqtisodiy muhitni ta'minlash uchun zarur. O'zbekiston huquqiy tizimi ushbu tamoyilni rivojlantirish yo'lida izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. Kelgusida fuqarolik huquqini yanada takomillashtirish va shartnomaviy munosabatlarda huquqiy kafolatlarni kuchaytirish dolzarb vazifalar qatoriga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. (1995). Lex.uz: <https://lex.uz/docs/-111189>.
- 2) O'zbekiston Respublikasi "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuni. (1996). Lex.uz.
- 3) Suxanov, E. A. (2016). Гражданское право. Учебник. Москва: Статут.
- 4) Venediktov, A. V. (2010). О принципах гражданского права. Санкт-Петербург: Юридический центр.
- 5) Gorshenev, V. M. (2008). Антимонопольное регулирование договорных отношений. Москва: Волтерс Клувер.
- 6) Mirziyoyev, Sh. M. (2023). Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston.